

# „MAJD FIZETEK, HA NEKEM FIZETTEK!” – A JÓERKÖLCSBE ÜTKÖZÉS AKTUALITÁSAI AZ ÁRBEVÉTEL-FÜGGŐ KIKÖTÉS FÉNYÉBEN

Tama Kristóf

## 1. Bevezetés

„Majd fizetek, ha nekem fizettek!” – gyakran elhangozhatott a fővállalkozó részéről, aki alvállalkozója díjának megfizetését saját megrendelője teljesítésétől tette függővé. A legújabb magyar jogalkalmazói gyakorlat azonban jóerkölcsbe ütközőnek tekinti az ilyen típusú kikötéseket. Semmisnek kell-e tekinteni az ilyen, fizetésre vonatkozó felfüggesztő feltételeket? Szükséges-e a döntésekben a semmisséget megalapozó elvek kiterjesztése egy másik, szintén elsősorban az építőiparban alkalmazott kikötésre? Amennyiben utóbbi kérdésre helyeslő választ adunk, akkor meglátásom szerint egy új esetszoport alakítható ki a jóerkölcsbe ütköző szerződések kapcsán.

Jelen tanulmány a jóerkölcsbe ütköző szerződések semmisségét kimondó norma magas absztraktsága következtében kialakult esetszoportok közül a témával foglalkozó szerzők által már részletesen bemutatottakat nem elemzi, célja egy új, kialakulóban lévő esetszoport bemutatása, melyet a vállalkozási szerződések, az alvállalkozói láncolatok kapcsán figyelhetünk meg. Az ún. *pay when paid* vagy *Risikoüberwälzung* elvén nyugvó kikötéseket (árbevétel-függőségi kikötések) a magyar jogalkalmazó semmisnek tekinti, az Oberster Gerichtshof azonban megengedőbb az ilyen szerződéses rendelkezéseket illetően.

Melyik gyakorlat tekinthető kedvezőbbnek? A kérdés jelentőségét növeli, hogy az Európai Bizottság felmérése szerint a vállalkozások közötti, különösen az építőipar területén kötött szerződések esetén a késedelmes fizetés, részben az említett kikötések miatt, különösen gyakori.<sup>1</sup> Részletesebb bemutatást megelőzően annyit kívánok rögzíteni, hogy álláspontom szerint a magyar gyakorlat kedvezőbb helyzetbe hozza az alvállalkozót a semmisség

---

<sup>1</sup> European Commission: Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Rzepecka, J., Fiorentini, S., Parziale, V. and Lechardoy, L., *Business-to-business transactions—A comparative analysis of legal measures vs. soft-law instruments for improving payment behaviour*, Publications Office, 2018, <https://data.europa.eu/doi/10.2873/500086> (2024.10.22.) 9., 57–64., 113–114.

kimondásával. Helyesnek tekintendő ugyanis az a megközelítés, mely a gyengébb fél védelmét tárgyalási pozíciójához igazítja.

A dolgozat utolsó részében a jótállási kötelezettség bizonytalan indulására vonatkozó szerződéses kikötések kapcsán fogalmazom meg *de lege ferenda* javaslatként, hogy az ilyen típusú kikötéseket is semmisnek kellene tekinteni. Egy-egy esetcsoportból ugyanis levezethetővé válnak olyan sajátos elvek, melyek annak eldöntésében segítik a jogalkalmazót, hogy az adott ügy az esetcsoporthoz tartozik-e.<sup>2</sup> Álláspontom szerint az árbevétel-függőségi kikötésekben rejlő kockázat, bizonytalanság, az üzleti tisztességesség sérelme legalább ugyanolyan mértékben jelen van egy olyan kikötésben, mely szerint az alvállalkozót terhelő jótállási kötelezettség kezdetének időpontja a megrendelő részére történő átadás-átvételi eljárás befejezését követően kezdődik. Érdemes belegondolni a cölöpözést elvégző (al)vállalkozó helyzetébe, aki példának okáért 1 év jótállást vállalt, jótállási kötelezettsége azonban, akár egy válságnak köszönhetően, évekkel később kezdődik, hiszen az épületet csak akkor adják át a megrendelőnek.

## **2. Egy kialakulóban lévő esetcsoport**

### **2.1. Az esetcsoport tényállásai**

A tanulmány bevezető részében azt a feltevést tettem, hogy kialakulóban van egy új esetcsoport a jóerkölsbe ütköző szerződések kapcsán, a következőkben ennek a bemutatására törekszem. A jogalkalmazásban két olyan eseti döntés is született az elmúlt években,<sup>3</sup> amelyek más jellegűek az eddig ismertetett, a témával foglalkozó szerzők által is taglalt esetkörökhöz képest.<sup>4</sup> Az új esetcsoport szintén a Ptk.-ban nevesített szerződések egyikével kapcsolatban jelent meg, nevezetesen a vállalkozási szerződés egyes kikötéseit minősíti a gyakorlat a társadalom általános értékítéletébe ütközőnek. Elsőként az ítéletek alapjául szolgáló tényállásokat kívánom ismertetni, ezt követően pedig ismertetem az esetcsokor újdonságait.<sup>5</sup> A BH 2015.11.302. számon közzétett döntés felperese az alperes alvállalkozója, a szerződés értelmében a felperesnek különféle építési munkálatokat kellett elvégeznie. A Ptk. a vállalkozó díjának

---

<sup>2</sup> Menyhárd Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása. *Gazdaság és Jog*, 2004/9. 3–9.

<sup>3</sup> BH 2015.11.302. és Kúria Pfv.V.22018/2018/5. számú egyedi ügy.

<sup>4</sup> Ilyen esetcsoportokat alakított ki a jogalkalmazói gyakorlat példának okáért a házassági vagyoni jogi szerződések, a megbízási szerződések, valamint a tartási szerződések kapcsán. Vajna Zita Barbara: Jóerkölsbe ütköző szerződések. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3. 218.

<sup>5</sup> Természetesen az újdonságot nem önmagában a vállalkozási szerződés jelenti, hiszen a jogalkalmazó korábban is tárgyalt már jóerkölsbe ütköző vállalkozási szerződéseket. Például BH 2004.4.141.

megfizetését a szerzés teljesítéséhez köti.<sup>6</sup> A felek szerződési szabadságukkal élve azonban úgy rendelkeztek, hogy az alperes kilencven napon (a munkák elvégzését követően, a végszámla kiállításától számítva) belül megfizeti az alvállalkozó (felperes) díját, akkor, ha részére megrendelője az ezen építési munkákkal kapcsolatos díját megfizeti. Az alperes tehát egy harmadik személy teljesítésétől tette függővé a felperes munkájáért járó ellenérték megfizetését (saját teljesítését). Az alperes az eljárás során azzal védekezett, hogy a felperes követelése idő előtti, hiszen még ő maga sem kapta meg megrendelőjétől vállalkozói díját. Az elsőfokú bíróság megítélte a felperesnek a keresetében meghatározott összeget, a jogerős ítélet azonban a feltétel bekövetkezésének hiányát, így a követelés idő előtti voltát állapította meg. Felülvizsgálati kérelem folytán végül a Kúria állapította meg a kikötés jóerkölcsbe ütköző voltát, tehát semmisségét.

Az esetsoporthoz tartozó másik jogesetben szereplő tényállás a csoporthoz való tartozásából adódóan sok hasonlóságot hordoz a már ismertetett esettel. Szintén kirajzolódik egy három szereplőből álló viszonyrendszer, melyben a felperes a vállalkozási szerződés egyik altípusát jelentő (alvállalkozói) kivitelezési szerződést köt a megrendelővel (alperes), aki fővállalkozási szerződést kötött a perben ugyancsak nem álló beruházóval. A felek pótmunkára vonatkozó kikötése szerint a megrendelő (alperes) csak akkor és olyan mértékben fogadja el a pótmunkákat, amilyen mértékben azt a beruházó teszi, továbbá az elvégzett pótmunka értékének hetvenöt százalékában kötötték ki a felperest megillető ellenértéket. Az elsőfokon eljáró bíróság elutasította azt az alperesi védekezést, mely szerint a beruházó nem fogadta el az elvégzett pótmunkákat, utalva arra, hogy a beruházónak minél kevesebb pótmunka elismeréséhez fűződik érdeke. Az elsőfokú bíróság ítéletének indokolásából is érződik, hogy az ilyen jellegű kikötések jogviták melegágyaivá válhatnak, igaz elsőfokon még nem észlelte a bíróság semmisségi ok fennállását, pusztán utalt a visszaélésszerű joggyakorlás veszélyére. A másodfokon eljáró bíróság sem észlelt semmisségi okot, ugyanakkor megváltoztatta az elsőfokon meghozott ítéletet, egyúttal csökkentette a marasztalási összeget. Az elsőfokú bíróság visszaélésszerű joggyakorlásra alapított érvét nem tartotta megfelelőnek, inkább a szerződéses kikötés jelentőségét hangsúlyozta. Végül a Kúria utasította új eljárás lefolytatására, új határozat meghozatalára a másodfokú bíróságot, megállapítva, hogy ez a kikötés is semmis a 6:96. § folytán.<sup>7</sup>

---

<sup>6</sup> Ptk. 6:245. § (3) bekezdés.

<sup>7</sup> Kúria Pfv.V.22018/2018/5.

## 2.2. Az esetcsoport sajátosságai

Láthatjuk, hogy ezen esetcsoport sajátossága, hogy például az öröklési vagy a házassági vagyoni szerződésekkel szemben, itt megjelenik egy harmadik fél is, aki a jóerkölcsbe ütköző kikötést tartalmazó szerződésnek nem szerződő fele. Ő az, akiről általánosságban megállapítható, hogy egy olyan, a jogesetekben szereplők által alkotott képzeletbeli lánc csúcán áll, mely egyfajta gazdasági befolyáson, tőkeerősségen alapul. A felperesek jellemzője, hogy ők mint alvállalkozók állnak ennek a háromszereplős láncnak az alján. Ők azok tehát, akik lényegében az összes kockázatot viselik, ha a lánc tetején álló nem fogadja el a pótmunkát vagy nem fizeti ki a láncban középen álló vállalkozót (aki maga is gyakran alvállalkozó). Az esetkör felperesei tehát teljes bizonytalanságban, kiszolgáltatottságban vannak vállalkozói díjuk megfizetését illetően, ők viselik annak a kockázatát, ha a beruházó nem tud/nem akar fizetni vagy nem ismeri el az elvégzett pótmunkát. Utóbbi esetében az elsőfokú bíróság igaz ugyan, hogy semmisséget nem észlelt hivatalból, ugyanakkor utalt az ilyen kikötésekben rejlő veszélyre, felhívva a figyelmet a visszaélésszerű joggyakorlás veszélyére. Hiszen, ahogyan arra az elsőként ismertetett jogeset kapcsán utalt a jogalkalmazó, reális az esélye annak, hogy az ügy felperese hiába teljesít szerződésszerűen, nem a vele szerződő féltől függ az, hogy megkapja-e egyáltalán az elvégzett munkája ellenértékét. A magánjog szabályozási sajátossága, hogy a személyi és vagyoni viszonyokat<sup>8</sup> a felek mellérendeltségének, egyenjogúságának elvéből kiindulva szabályozza.<sup>9</sup> A gazdasági életben mindez a felekről kevésbé mondható el, realitás, hogy a felek közti mellérendeltség némileg megbomlani látszik.<sup>10</sup> Nem eredményezheti minden esetben a szerződés semmisségét az, hogy a felek között nincs meg a teljes mellérendeltség, gyakori, hogy egyik fél mintegy 'diktálja' a szerződést.<sup>11</sup> A fenti esetekben egy harmadik, tőkeerős, jelentős gazdasági súlyú fél jelenik meg, teljességgel megfelel tehát a realitásnak, hogy a lánc középső szereplője, lévén, hogy maga is kiszolgáltatott lehet ennek a harmadik személynek, nem fog vele szemben fellépni. Erre utal a BH 2015.11.302. számon közzétett eseti döntés. Kérdésként feltehető, hogy tud-e ilyenkor egyáltalán valamit tenni a teljes kockázatot viselő alvállalkozó, hiszen azzal, akitől az elvégzett munka ellenértékének megtérítése függ, nem áll szerződéses kapcsolatban. Tekintettel arra,

---

<sup>8</sup> Benke József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe, alcím: Ötéves az új magyar Ptk.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019. 58–60.

<sup>9</sup> Ptk. 1:1. §

<sup>10</sup> Benke i.m. 59.

<sup>11</sup> Ezen gondolatban nem a fogyasztó és vállalkozás közötti viszonyra utalok, hanem arra a tényre, hogy az esetek jelentős részében az egyik félnek nagyobb érdeke fűződhet a szerződés megkötéséhez, ennél fogva a másik fél a szerződés tartalmának alakításában nagyobb szerepet tölthet be.

hogy a lánc legalsó és legfelső szereplője között nincs kontraktuális viszony, így vele szemben fellépni nem lehetséges szerződésszegésre hivatkozva (elmaradt a vállalkozói díjával összefüggésben). Részben pont ez az oka annak, hogy a gyakorlat újonnan semmisnek tekinti az ilyen típusú kikötéseket, hiszen egy kívülálló személytől függ a legkiszolgáltatottabb vállalkozói díjának megfizetése.

A továbbiakban olyan okokat ismertetek, amelyek miatt valóban megállapítható, hogy egy új esetscsoport van kialakulóban a 'klasszikus' esetscsoportokhoz képest. Vizsgáljuk meg a két esetet a kockázatviselés szempontjából! A megbízási, a tartási, az öröklési szerződések esetében azt láthattuk, hogy ezen szerződések 6:96. § szerinti semmisségét leggyakrabban a kockázatviselés hiánya alapozza meg. A jelenleg tárgyalt esetscsoport esetén azonban az okozza a semmisséget, hogy nem csupán valós kockázatviselés történik, hanem az, hogy ez a kockázat már eltúlzott mértékű, melyet a legkedvezőtlenebb helyzetben levő visel.<sup>12</sup> Hiába végzi el tehát szerződészerűen az eredménykötelem rá eső részét, egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy vállalkozói díját megkapja-e, sőt, amennyiben a kikötés nem lenne semmis, a lánc középső szereplője a követelés idő előtti voltára is hivatkozhat. Jelen fejezet címe egy új, lehetséges esetscsoportra utal, mely kapcsán említést tettem arra vonatkozóan, hogy az újdonságot nem a pusztán a vállalkozási szerződések jóerkölcsbe ütköző volta jelenti, hanem példának okáért egy harmadik személy megjelenése, akitől az alvállalkozói díj megfizetése függ és akivel az alvállalkozó nincs szerződéses kapcsolatban. A joggyakorlat korábban is vizsgálta a vállalkozási szerződések jóerkölcsbe ütköző voltát,<sup>13</sup> megállapítva, hogy a szerződő felek egyikének részéről (vállalkozás) olyan kötelezettség vállalása, amelynek teljesítésére nem képes és ezzel a ténynek a tudatában vállalja annak teljesítését, jóerkölcsbe ütközik, ennél fogva semmis.<sup>14</sup> Az újonnan kialakuló *Fallgruppe* esetében nem arról van szó, hogy valamelyik fél olyan kötelezettséget vállalt volna, amely a fentiekben kifejtett jellemzőkkel bír. Ez meglátásom szerint csak akkor lehetne így, ha a képzeletbeli lánc legfelső és középső szereplője egymással turpis módon összejátszik, azaz a középső szereplő, akivel a lánc alján elhelyezkedő kontraktuális viszonyban van, pontosan tudja, hogy őt sem fogják megfizetni, ezért köti

---

<sup>12</sup> Természetesen, amennyiben nem beszélhetünk a lánc felső két szereplőjének összejátszásáról, az elsőként bemutatott esetben kétségkívül a láncban középen elhelyezkedő is viselhet bizonyos mértékű kockázatot, hiszen lehet, hogy őt sem fizeti meg a lánc tetején álló személy. Ugyanakkor ez a személy veszteségét is lényegében (részben) a legalsó helyen elhelyezkedő viseli, hiszen ilyenkor ő sem jut hozzá vállalkozói díjához, azaz a középső szereplőt sem terheli a vállalkozói díj megfizetésére vonatkozó kötelezettség, kockázata tehát meglátásom szerint alacsonyabb mértékű.

<sup>13</sup> BH 2004.4.141.

<sup>14</sup> Ide tartozik az az eset is, ha a szerződő fél már szerződéskötéskor is, tudja, hogy vállalt kötelezettségét csak mások megkárosításával tudja teljesíteni, igaz, hogy ezen jogesetben nem vállalkozási szerződés érvénytelensége merült fel. BH 2022.8.208.

szerződéses partnere megfizetését az alábbi feltételhez. Meglátásom szerint azonban a bemutatott két eset egyikét sem jellemezte a lánc felső és középső szereplőjének összejátszása, tehát a szerződések semmisségét nem az okozza, hogy az egyik fél olyan kötelezettséget vállalt volna, melynek teljesítésére nem képes.

### 2.3. Az Oberster Gerichtshof gyakorlata

Álláspontom szerint érdemes röviden bemutatni a vizsgált kikötésekre vonatkozó osztrák jogalkalmazói gyakorlatot. Az Oberster Gerichtshof (a továbbiakban: OGH) döntéseiből levonható az a következtetés, hogy az osztrák gyakorlat megengedőbb az olyan típusú kikötésekkel szemben, melyben a fővállalkozó/alvállalkozó saját megrendelőjének teljesítésétől teszi függő az alvállalkozó díjának megfizetését. *Risikoüberwälzung* - így nevezi az osztrák gyakorlat, amikor a felek az alvállalkozóra hárítják azt a kockázatot, hogy saját szerződésszerű teljesítése esetén sem biztos, hogy alvállalkozói díjához hozzájut a feltétel következtében, azaz, ha a szerződésben nem részes megrendelő nem fizet az alvállalkozót igénybe vevőnek. A következőkben vizsgáljunk meg tehát az OGH árbevétel-függőségi (és ahhoz hasonló típusú) kikötéseket tartalmazó esetsoporra vonatkozó döntéseit.<sup>15</sup> Az egyik esetben a tényállás lényeges elemeit illetően megegyezik a BH 2015.11.302. számon közzétett, 2.1. pontban bemutatott döntéssel. Az OGH azonban nem állapította meg a kikötés semmisségét, hanem az üzleti tisztességesség, valamint a *Treu und Glauben* elveiből levezetett követelményt támasztott a fővállalkozóval szemben, nevezetesen azt, hogy mindent tegyen meg annak érdekében, hogy alvállalkozóját kifizethesse. Az OGH szerint tehát az alkalmazott felfüggesztő feltétellel összefüggésben a fővállalkozó nemcsak arra kötelezett, hogy ne tanúsítson olyan magatartást, amely a feltétel bekövetkezését megghiúsítja,<sup>16</sup> hanem ahogyan az egy gondos üzletembertől elvárható cselekedjen az alvállalkozóját megillető díj kifizetésének érdekében, ez magában foglalja azt az elvárást is, hogy a fővállalkozó igényét akár peres úton is érvényesítse megrendelőjével szemben, amennyiben tehát a fővállalkozó fellépése indokolt, az igény érvényesítésével felróhatóan nem késlekedhet. Ellentétes az üzleti tisztességességgel ugyanis, ha akár a megrendelőjével való kapcsolatra tekintettel felróhatóan kivár, és csak

<sup>15</sup> A dolgozatban az alábbi esetek kerülnek bemutatásra: 1 Ob 646/56; 5 Ob 66/71; 6 Ob 97/09x; 5 Ob 538/81.

<sup>16</sup> Hasonló követelményt támaszt a Ptk. is (6:117. §), valamint a BGB is (§ 162). A német jogalkalmazói gyakorlat ezzel kapcsolatos elhíresült esete egy vadászterület bérletével kapcsolatos. BGH 24.06.1982 – III. ZR 178/80. Ugyanakkor aki az alvállalkozója kifizetését saját megrendelője teljesítésétől tette függővé összejátszik megrendelőjével, akkor álláspontom szerint ezzel lényegében megghiúsítja a feltételt, a szakirodalom (Wellmann György (szerkesztő): *Polgári jog I – IV. új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára*, Hatodik kiadás. Budapest, ORAC Kiadó Kft. 2024., online hozzáférés.) szerint ilyenkor a nem vétkes fél vonatkozásában a feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni. Ugyanakkor ilyen esetekre alkalmazhatóbbnak tartom a 2.5. pontban írtakat.

röviddel az elévülési idő elteltét megelőzően lép fel. Az OGH érvelése szerint a fővállalkozónak felróható késlekedés, fel nem lépés esetén a kikötött feltételt bekövetkezettnek kell tekinteni, az alvállalkozó pedig szerződésszerű teljesítése esetén igényt tarthat az őt megillető díjra, akkor is, ha azt a fővállalkozó még megrendelőjétől nem kapta meg.<sup>17</sup>

Egy az előzőhöz igencsak hasonló esetben az alvállalkozó díjazását attól tették függővé, hogy a díjfizetésre kötelezett csak azt követően hajlandó teljesíteni, miután a meghatalmazottja (képviselője) meggyőződött a szerződésszerű teljesítésről és erről őt tájékoztatta.<sup>18</sup> Megállapításra került, hogy az alperes megrendelő nem rendelkezett kellő szakértelemmel a szerződésszerű teljesítés megállapítására vonatkozóan, így indokolt volt a képviseleti jog alapítása, mely azonban nem jelentheti azt, hogy a megrendelő a képviselő igénybevételével érhesse el a vállalkozói díj minél későbbi megfizetését (ti. arra hivatkozzon, hogy a követelés idő előtti, a képviselője őt még nem tájékoztatta a teljesítésről). A megrendelő kötelessége, hogy mindent megtegyen vállalkozója (észszerű időben) történő kifizetése érdekében, azaz jelen esetre vonatkoztatva gondoskodjon arról, hogy képviselője mielőbb meggyőződhessen a szerződésszerű teljesítésről. Az ilyen típusú kikötést sem tekintette semmisnek az OGH, ebben az esetben is (a semmisség kimondása helyett) a vállalkozónak ad lehetőséget arra, hogy bizonyíthassa szerződésnek megfelelő teljesítés megtörténtét (ezáltal a vállalkozói díjra való jogosultságát).<sup>19</sup>

Tanulságos az az eset, melyben a generálkivitelező a szerződésszerűen teljesített alvállalkozót megillető díj 78%-át fizette ki, miután az építető az egyes alvállalkozók hibás teljesítése miatti levonásokra hivatkozva csupán a szerződésben kikötött díj 78%-át fizette meg. Az eljárás során a generálkivitelező az alvállalkozóval kötött szerződés azon pontjára hivatkozott, mely szerint az alvállalkozó díjának megfizetését az építető teljesítésétől, az általa eszközölt kifizetésektől tették függővé. Az alvállalkozó álláspontja szerint ez ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy ő egy, a többi alvállalkozóval együtt alkotott kockázatközösség tagja lenne, nem viselheti a többi alvállalkozó hibás teljesítésének kockázatát. Az OGH szerint a kikötés, mellyel a felek eltértek a diszpozitív, vállalkozói díj esedékességét meghatározó kikötéstől (§ 1170 ABGB) nem semmis. Az alvállalkozó ugyanakkor csak az építetői kifizetés bizonytalanságának kockázatát viselheti, a többi alvállalkozó hibás teljesítéséért azonban nem

---

<sup>17</sup> 1 Ob 646/56 (Veröff: JBI 1957, 563)

<sup>18</sup> Tekintettel arra, hogy a képviselő magatartását a képviselt személynek tudjuk be, így ilyen értelemben nem jelenik meg egy a szerződésben nem részes fél, akitől a vállalkozó díj megfizetése függene, az alperes mégis erre alapította védekezését (ti. a feltétel nem következett be, hiszen a képviselő még nem tájékoztatta őt a teljesítésről, a fenti elvre figyelemmel azonban ő maga volt az, aki nem akart meggyőződni a szerződésszerű teljesítésről).

<sup>19</sup> 5 Ob 66/71

felel.<sup>20</sup> Fontos megemlíteni, hogy az OGH ebben az ítéletében már utalt arra, hogy az *Überwälzungsklausel*, azaz az eddigiekben ismertetett kikötések, bizonyos esetekben érvénytelenek jóerkölcsbe ütköző jellegük miatt,<sup>21</sup> az alábbiakban ennek bemutatására kerül sor.

A felperes 97.500 Schilling előleget fizetett alvállalkozója részére, azzal a kikötéssel, hogy jogosult azt visszakövetelni, ha saját megrendelője neki azt nem fizeti meg. Jellemző az építőiparra, hogy gyakran megelőlegezik a vállalkozó díját, hiszen nem minden esetben képes előre megfizetni a tevékenységével járó költségeket.<sup>22</sup> Álláspontom szerint ebben az esetben is legalább ugyanannyira kedvezőtlen feltételről van szó, mint az eddigiekben kifejtettekben, maga az OGH is szokatlannak tartja az ilyen visszakövetelésre vonatkozó kikötést.<sup>23</sup> Bizonyítást nyert, hogy a felperes tudatában volt annak a ténynek, hogy megrendelője (akinek a fizetésétől függővé tették az előleg visszakövetelését) évek óta fizetési nehézségekkel küzd, késedelmesen fizet, valamint hogy csődeljárás alatt áll. Az OGH itt is megerősíti azon gyakorlatát, hogy alapvetően nem ütközik jóerkölcsbe,<sup>24</sup> megengedett a vállalkozói díjra vonatkozó diszpozitív szabálytól<sup>25</sup> való eltérés, akár oly módon is, hogy az alvállalkozó díjának megfizetését a fővállalkozó saját megrendelője teljesítésétől teszi függővé. Az OGH értelmezése szerint a felek mellérendeltségét az garantálja, hogy bár egyrésről az alperes viseli annak kockázatát, hogy a felperes megrendelője nem fizet, ugyanakkor a felperes kötelezve van arra, hogy mindent megtegyen annak érdekében, hogy alvállalkozóját kifizethesse, ha szükséges lépjen fel megrendelőjével szemben, ezáltal is a lehető legalacsonyabb szinten tartva az alvállalkozó kockázatát. Amennyiben ez a követelmény visszakövetelésre vonatkozó kikötés esetén is megvalósul, az az ilyen típusú kikötés megengedhetőségéhez vezethet. A felek mellérendelt pozícióját azonban mintegy felborítja, így érvénytelen az ilyen típusú kikötés, ha a visszakövetelés lehetőségét arra az esetre is biztosítja/biztosítaná, ha felperes felróhatóan nem lép(ne) fel megrendelőjével szemben. Semmis tehát a felek olyan megállapodása, mely szerint

---

<sup>20</sup> Mindezt az OGH egy olyan példával szemléltette, melyben az építető a generálkivitelező részére nem fizette meg maradéktalanul azt a díjat sem, amit az egyes alvállalkozók hibás teljesítése folytán már eleve csökkentett. A példabeli esetben 1200 Schilling (továbbiakban: ATS) volt a szerződésben kikötött díj, az építető azonban A alvállalkozó hibás teljesítése miatt 200 ATS-t levont, azonban 1000 ATS helyett csak 800 ATS-t fizetett. B és C alvállalkozók szerződésszerűen teljesítettek, díjigényük 400-400 ATS. B és C ténylegesen 800:1000\*400 ATS-re jogosultak a legfelsőbb bírói fórum szerint, ehhez képest az alsóbb fokú bíróságok álláspontjai alapján 800:1200\*400 ATS-t kaptak volna, azaz úgy tekintették, hogy egy alvállalkozó viseli a többi alvállalkozó hibás teljesítésének kockázatát.

<sup>21</sup> 6 Ob 97/09x

<sup>22</sup> Erre a gyakorlatra utal a Kúria is. BH 2015.11.302. [13].

<sup>23</sup> A felperesi ajánlat része volt továbbá egy árbevétel-függőségi kikötés is.

<sup>24</sup> § 879 ABGB

<sup>25</sup> § 1170 ABGB

a felperes (más esetekre vonatkoztatva ez lehet a fővállalkozó, esetleg egy olyan alvállalkozó, aki maga is igénybe vehet további alvállalkozókat) az alvállalkozó (alperes) részére kifizetett előleget visszakövetelheti, ha saját adósa (megrendelője) nem teljesít/fizet, ha úgy ruházták át a nemteljesítés kockázatát, hogy a visszakövetelés lehetősége akkor is fennáll, ha a felperes felróhatósága eredményezi a saját adósa (megrendelő) nem teljesítését.<sup>26</sup>

Összevetve az OGH gyakorlatát a magyar gyakorlattal, megállapíthatjuk, hogy utóbbi bizonyítási szempontból kedvezőbb helyzetbe hozza az alvállalkozót, hiszen nem a fővállalkozó felróhatóságát (ti. a saját megrendelőjével szembeni fellépés hiányára vonatkozóan) kell bizonyítania, hanem a vállalkozói díjának megfizetésére vonatkozó kikötés előre nem látható voltát, az ebben rejlő, üzleti tisztességgel ellentétes kockázatot, ti. nem tudhatja, hogy egyáltalán hozzá fog-e jutni vállalkozói díjához, ha igen, akkor sem látható előre, mikor fog a szerződésben nem részes megrendelő a fővállalkozónak fizetni. A Kúria által követett álláspont a késedelmi kamatok vonatkozásában is kedvezőbb helyzetet teremt az alvállalkozó számára. Az osztrák gyakorlat emellett nehezebben lenne alkalmazható a jótállás kezdő időpontját a megrendelőnek való átadás-átvételhez kötő kikötések esetén, ennek kifejtésére a következőkben kerül sor.

#### **2.4. Az esetszoportból levezethető elvek kiterjesztése**

Az építőiparban gyakran alkalmazott az a szerződéses rendelkezés, mely a szavatossági, jótállási kötelezettség kezdő időpontját a megrendelőnek történő átadás-átvételhez köti. A kikötés lehetséges következménye, hogy a vállalkozó (alvállalkozó) által vállalt jótállási kötelezettség kezdő időpontja bizonytalan, kedvezőbb esetben a projekt határidőben átadásra kerül a megrendelő (építtető) részére. Előfordulhat azonban az is, hogy egy válság következtében akár évekkel (évtizedekkel) későbbi időpontban kezdődik a vállalkozó jótállási kötelezettsége. Összevetve az ilyen típusú kikötéseket az árbevétel-függőségi kikötésekkel megállapítható, hogy az ilyen rendelkezésekben legalább ugyanakkora bizonytalanság rejlik, ugyanolyan méltánytalan helyzetet eredményezhet a jótállás kötelezettjének szempontjából. Ráadásul további nehézséget jelent a bizonyítás, hiszen a jótállás kötelezettje csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a hiba oka a teljesítés után következett be,<sup>27</sup> meglátásom szerint egy 10 évvel később induló jótállási kötelezettség esetén adódhatnak bizonyítási nehézségek. A két szerződéses rendelkezés közös jellemzője tehát a rendkívüli bizonytalanság, az ebből eredő

---

<sup>26</sup> 5 Ob 538/81 (Veröff: JBl 1982, 652)

<sup>27</sup> Ptk. 6:171. §

méltánytalan helyzet kialakulásának reális veszélye, az azonos jellegre tekintettel indokolt a jóállási kötelezettség kezdő időpontját a megrendelőnek történő átadáshoz (projekt átadásához) kötő kikötések semmisségének kimondása, ebben az esetben pedig látható a magyar gyakorlat kedvezőbb volta az osztrákhhoz képest. Az árbevétel-függőségi kikötésekre vonatkozó osztrák gyakorlat, annak elvei ezen szerződéses rendelkezésekre vonatkozóan nehezen alkalmazhatók. Eleve kérdéses, hogy feltételnek vagy időhatározásnak minősül a vizsgált rendelkezés. Továbbá lehetséges, hogy az építtetőnek történő átadás az alvállalkozó teljesítésének időpontjához képest jóval későbbi volta nem a generálkivitelező felróhatóságának eredménye. Célszerűbb, bizonyítási szempontból is kedvezőbb a magyar gyakorlat, hiszen a kikötés érvénytelenségéhez az (al)vállalkozónak csupán a vállalt kötelezettség kezdetének bizonytalan, előre nem látható voltát kell bizonyítania, nem pedig a vele szerződő felróhatóságát.

## **2.5. Az összejátszási kockázatról**

Érdemes röviden kitérni a BH 2015.11.302. számon közzétett kúriai döntésben *obiter dictum* jelleggel felvetett problémára, annak ellenére, hogy nehezen tartom elképzelhetőnek, hogy a gazdasági életben az ítélet ezen részében vázolt helyzet előállhatna. „Az ehhez hasonló szerződéses kikötések még azt is lehetővé teszik, hogy az alvállalkozót igénybe vevő vállalkozó saját megrendelőjével »turpis módon« összejátszva jusson hozzá ingyenesen az alvállalkozó szolgáltatásához.”<sup>28</sup> – ezen okfejtést némileg érdemes árnyalni, hiszen álláspontom szerint itt már nem egyszerűen a vállalkozói díj megfizetésére vonatkozó semmis kikötéssel állunk szemben, hanem az összejátszás ilyen esetekben bűncselekményt is megvalósít. Kérdés, hogy a bűncselekmény eszközcselekményeként felhasznált szerződést semmisnek kell-e tekinteni, amennyiben igen, az alvállalkozó a deliktális kárfelelősség szabályai alapján (is) követelhetné szolgáltatásának (kárának) megtérítését (különösen igaz ez akkor, ha a magyar gyakorlat az osztrákhhoz hasonlóan nem tekintené semmisnek az ilyen kikötéseket). A turpis összejátszás ugyanis úgy is értelmezhető, hogy az alvállalkozót igénybe vevő vállalkozó és annak megrendelője már az alvállalkozó igénybevételekor (azt megelőzően) elhatározta, hogy az alvállalkozót kifizetni nem akarják, ezért alkalmazzák a vizsgált szerződéses rendelkezést. Ilyenkor azonban az is megállapítható, hogy az alvállalkozóval szerződést kötőnek szerződéskötéskor sem volt teljesítési szándéka, amely tehát meglátásom szerint alkalmas lehet

---

<sup>28</sup> BH 2015.11.302. [16]

a Btk. 373. § szerinti csalás megállapítására.<sup>29</sup> Az ítélezési gyakorlat megállapíthatónak tartja a csalást, ha a fővállalkozó úgy vesz igénybe alvállalkozót, hogy már a szerződés megkötésekor tudja, hogy a megrendelőjétől kapott díjból, példának okáért hitel- és adótartozásait kívánja rendezni, ezáltal elkerülve a végrehajtási és felszámolási eljárásokat,<sup>30</sup> mindezt a bemutatott esetre vonatkoztatva nem pusztán arról van szó, hogy a vállalkozó másra fordítja az alvállalkozó díját, hanem egyáltalán nem akarja azt megfizetni. A Kúria megfogalmazásával élve az évszázados jogalkalmazói gyakorlat szerint nem lehet kétséges,<sup>31</sup> hogy az alvállalkozó vagyona teljesítéssel terhelt, az általa nyújtandó szolgáltatást elvégezte, vállalkozói díjára jogosult, ennek elmaradása a vagyonban értékcsökkenésként jelentkezik, vagyis beleillik a kár büntetőjogi fogalmába.<sup>32</sup> A gyakorlat a Btk. kár fogalmát kiterjesztő [373. § (7) bekezdés] rendelkezését annak hatályba lépése előtt is *damnum emergens*nek, nem pedig *lucrum cessans*nak tekintette a teljesített szolgáltatás ellenértékének meg nem fizetését.<sup>33</sup>

A továbbiakban abban kell állást foglalnunk, hogy a csalás eszközselekményeként felhasznált alvállalkozási szerződés pusztán e ténynél fogva polgári jogi értelemben semmis-e a 6:96. § alapján.<sup>34</sup> Az elkövetéshez felhasznált szerződés semmisségét illetően két eltérő álláspont alakult ki a gyakorlatban, az egyik a Szegedi Ítéltábla döntésén,<sup>35</sup> a másik pedig a BH 2024.5.113. számon közzétett kúriai döntésen alapul. Az ítéltábla állásfoglalása szerint a szerződéskötés időpontjában már fennálló fizetési szándék hiánya büntetőjogilag minősülhet csalásnak, de ez a tény polgári jogilag nem eredményezi a szerződés semmisségét. A döntés szerint eredményes megtámadás esetén az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni, nem pedig a deliktális kárfelelősségi szabályokat. A BH 2024.5.113. döntés azonban utal arra, hogy az ítéltábla hivatkozott döntése nem precedensértékű, a legfelsőbb bírói fórum pedig az ítéltáblával ellentétes következtetésre jutott. Döntésében arra kellett megoldást találnia, hogy alkalmazhatók-e a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai, ha a felek egy erkölcsi értelemben értéksemleges kölcsönszerződést kötöttek,<sup>36</sup> ám azt az egyik fél csalás

---

<sup>29</sup> Belovics Ervin, Molnár Gábor Miklós, Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész*, Budapest, ORAC Kiadó Kft., 2023. 740–744.

<sup>30</sup> BH 2011.3.58.

<sup>31</sup> BH 2011.5.127; Kúria Bfv.791/2012/23.

<sup>32</sup> Btk. 459. § (1) 16. pont

<sup>33</sup> Hollán Miklós: A szolgáltatások megfizetés szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – Dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán. *Magyar Jog*, 2019/4. 203–211.

<sup>34</sup> Figyelembeveendő továbbá a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 264. § (1) bekezdése.

<sup>35</sup> EBD 2013.07.G8.

<sup>36</sup> Értéksemleges, mert törvényben szabályozott. Többlettényállási elemek hiányában egy kölcsönszerződés nem ütközhet a jóerkölcsbe.

eszközselekményéül használta fel.<sup>37</sup> A Kúria megállapította, hogy egy bűncselekmény eszközselekményeként felhasznált, erkölcsi tartalmát tekintve értéksemleges kölcsönszerződést e tény is jóerkölcsbe ütközővé teheti. Mindezt a dolgozatban tárgyalt esetre vonatkoztatva, a megrendelő és vállalkozója bűncselekményt megvalósító összejátszása alkalmas csalás megállapítására, az alvállalkozó pedig a büntetőügyben meghozott jogerős döntést követően deliktuális kárfelelősségi alapon követelheti kárának megtérítését. Továbbra is helyesnek tartom ugyanakkor a vizsgált kikötés semmisségének kimondását, az osztrák gyakorlat ugyanis bizonytalan helyzetbe hozná az alvállalkozót, hiszen, ha nem indul büntetőeljárás vagy ha indult is, de az összejátszók büntetőjogi felelősségét nem állapítják meg, akkor ismételten csak a felróhatóságra (ha kellően alá tudja támasztani, akkor a feltétel meghíúsítására) hivatkozva tudja igényét érvényesíteni.

## 2.6. A német megoldás?

Említést érdemel, hogy a német jogalkalmazói gyakorlat csak abban az esetben tekinti semmisnek a vizsgált kikötést, amennyiben az általános szerződési feltételként került meghatározásra, ilyenkor ugyanis az ÁSZF sérti vele szemben támasztott *Treu und Glauben* elvéből levezetett követelményt (§ 307 BGB, lényegében tilos szerződésnek tekinti).<sup>38</sup> Amennyiben a szerződéses rendelkezés nem ÁSZF-ként kerül meghatározásra, úgy érvényes, a nemfizetésre vonatkozó bizonyítási terhet pedig az a fél viseli, aki a saját teljesítését a megrendelője fizetésétől tette függővé.<sup>39</sup> Az ilyen kikötések nem ÁSZF-ként való érvényessége tekintetében ellentmondást vélek felfedezni a két Oberlandesgericht (Celle, München), valamint a Bundesverfassungsgericht (továbbiakban: BVerfGE) gyakorlata között, az ellentmondás szoros összefüggésben áll a *Drittwirkung* intézményével. Amint említésre került, a jóerkölcs tartalmi meghatározásánál figyelembe vehetők az alapjogok,<sup>40</sup> *Drittwirkung* esetében azonban az alapjogok eltérő típusú érvényesüléséről van szó a polgári jogviszonyokban, a BVerfGE pont egy jóerkölcs fogalmával kapcsolatos ügyben fejthette ki ezzel kapcsolatos álláspontját (Lüth-ítélet).<sup>41</sup>

---

<sup>37</sup> Az ilyen esetekben sem szükséges tehát, hogy a szerződő felek mindegyike tudjon arról, hogy szerződésükkel a társadalmi erkölcsi elvárásokat sértik.

<sup>38</sup> OLG Celle, Urt. v. 29.07.2009 – 14 U 67/09-.

<sup>39</sup> OLG München, Urt. v. 25.01.2011 – 9 U 1953/10.

<sup>40</sup> Deli Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium Kiadó, 2013. 212–214.

<sup>41</sup> Zakariás Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2. 98–100.

A német jogalkalmazói gyakorlat, valamint szakirodalom szerint a jóerkölcsbe ütköző szerződések egyik csoportját azok a szerződések képezik, amelyekben az egyik szerződő fél gazdasági vagy egyéb befolyását arra használja fel (különösebb jogi indok nélkül), hogy a maga javára eltúlzott előnyökre tegyen szert.<sup>42</sup> Az esetcsoporthoz tartozó (különösen kezességi) szerződések megítélése ellentmondásos volt a Bundesgerichtshof gyakorlatában,<sup>43</sup> mindez odáig vezetett, hogy a BVerfGE is foglalkozni kényszerült a kérdéssel. A bíróság álláspontja szerint az alapjogok valamennyi jogágra hatnak, generálklauzulákon keresztül jelennek meg a polgári jogban, így a polgári jog szabályainak értelmezésekor, a jóerkölcs tartalmának meghatározásakor figyelembe kell venni az alapjogokat. A BVerfGE kifejtette, hogy a Grundgesetzből fakadóan a polgári jog feladata, hogy biztosítsa az egyén számára a cselekvési, szerződési szabadságot, ugyanakkor mindez semmiképpen sem jelentheti a *das Recht der Stärkeren* megvalósulását, ezt pedig a jóerkölcsbe ütköző szerződés érvénytelenségét biztosító generálklauzula teszi lehetővé.<sup>44</sup> Érvénytelenek azok a szerződések, amelyek az egyik szerződő félre túl nagy kockázatot helyeznek, mindez pedig a felek eltérő gazdasági/érdekérvényesítő helyzetére vezethető vissza.<sup>45</sup> Meglátásom szerint nem igényel különösebb magyarázatot, hogy abban az esetben is fennáll a vizsgált szerződéses rendelkezés méltánytalan, jelentős kockázatot eredményező jellege, ha az nem ÁSZF-ként válik a szerződés tartalmává, tehát a magyar gyakorlatnak megfelelően ebben az esetben is semmisnek kellene tekinteni az ilyen típusú kikötést.

### 3. Következtetések

Megállapítható, hogy a vizsgált semmisségi ok sajátosságai az alkalmazása során a jogalkalmazói gyakorlat által kialakított esetcsoportok, hiszen az absztrakt, metajurisztikus elemeket tartalmazó generálklauzulák esetében a szubszumció módszere nem alkalmazható.<sup>46</sup> A tanulmány célja a témával foglalkozó szerzők által már elemzésre került, általam csak klasszikusnak nevezett esetcsoportok további elemzése helyett egy új esetcsoport bemutatása, jellegzetes vonásainak kiemelése volt. Javaslatként fogalmaztam meg, hogy az a fajta előre nem láthatóság, méltánytalanság, amely az árbevétel-függőségi kikötéseket jellemzi, ugyanúgy jelen van azon szerződéses rendelkezésekben, melyek a jótállási kötelezettség kezdetét a

---

<sup>42</sup> Az esetcsoporthoz tartozó jogesetek döntően a kezességi szerződésekkel kapcsolatosak, de a semmisség megítélésénél irányadó szempontok meglátásom szerint a fenti esetekben is irányadóak.

<sup>43</sup> Például BGH 28.02.1989 – IX. ZR 130/88. és BGH 22.01.1991 – XI. ZR 111/90.

<sup>44</sup> BVerfGE, 19.10.1993 – 1 BvR 567/89, 1 BvR1044/89. [55–57].

<sup>45</sup> Helmut Rüßmann: Fallgruppen, 2024.09.12. Rüßmann – Fallgruppen.

<sup>46</sup> Menyhárd Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2004. 10.

megrendelőnek történő átadás-átvételhez kötik, így indokolt volna ezen kikötéseket is semmisnek tekinteni. Megállapítást nyert, hogy a magyar gyakorlat az Oberster Gerichtshof ugyanezen típusú kikötésekre vonatkozó gyakorlatához képest bizonyítási (esetleg késedelmi kamatok) szempontból kedvezőbb, ráadásul az osztrák esetcsoportból levezetett elvek nehezen alkalmazhatók a jótállás kezdetét bizonytalan időponthoz kötő rendelkezések esetében. A német gyakorlat elemzésekor pedig egy ellentmondást bemutatva arra igyekeztem felhívni a figyelmet, hogy a BVerfGE gyakorlata, valamint a *Drittwirkung* sajátos intézménye kapcsán akkor is semmisnek kellene tekinteni az elemzett kikötést, ha az nem ÁSZF-ként válik a szerződés részévé.

Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy egy másik nevesített szerződés, nevezetesen a közvetítői szerződés esetében megengedhető árbevétel-függőségi típusú kikötés alkalmazása. A megengedhetőség okát a közvetített vevő vonatkozásában fennálló információs aszimmetria adja (ti. a megbízó pont azért veszi igénybe a közvetítőt, mert nem/nehézségek árán volna képes meggyőződni a későbbi vevő teljesítőképességéről, teljesítési készségéről). Ilyen esetekben tehát indokolt lehet a közvetített vevő teljesítésétől függővé tenni közvetítő díjazását.<sup>47</sup>

A tanulmány igyekezett rámutatni arra, hogy az építőiparban, azaz az üzleti életben is érvényesülhet egy klasszikusan kvázi-méltányossági alapú érvénytelenségi ok, valamint arra is, hogy egy több évtizedes (évszázados) jogintézménynek számos, esetenként egészen új megjelenése lehet.<sup>48</sup>

---

<sup>47</sup> Kovács Krisztián: Jární jár, de nem jut – Hitelezők helyzete a felszámolási eljárásban, Doktori értekezés, Budapest, PPKE JÁDI, 2024. 45.

<sup>48</sup> A dolgozatban bemutatottakon túl, például: Pogácsás Anett: Plus valent boni mores, quam bonae leges – Jóerkölcs a szerzői jogban. *Acta Humana*, 2023/4. 95–113.

## 4. Forrásjegyzék

### Szakirodalom

- Belovics Ervin, Molnár Gábor Miklós, Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész*, Budapest, ORAC Kiadó Kft., 2023.
- Benke József: *Bevezetés a magyar magánjog általános elveibe, alcím: öt éves az új magyar Ptk.* Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2019.
- Deli Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium Kiadó, 2013.
- European Commission: Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, Rzepecka, J., Fiorentini, S., Parziale, V. and Lechardoy, L., *Business-to-business transactions—A comparative analysis of legal measures vs. soft-law instruments for improving payment behaviour*, Publications Office, 2018, <https://data.europa.eu/doi/10.2873/500086> (2024.10.22.) 9., 57–64., 113–114.
- Hollán Miklós: A szolgáltatások megfizetés szándéka nélküli igénybevétele és a büntetőjog – Dogmatikai és jogpolitikai vizsgálódás egy empirikus kutatás hajnalán. *Magyar Jog*, 2019/4.
- Kovács Krisztián: Járni jár, de nem jut – Hitelezők helyzete a felszámolási eljárásban, Doktori értekezés, Budapest, PPKE JÁDI, 2024.
- Menyhárd Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2004.
- Menyhárd Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmának tartalmi meghatározása. *Gazdaság és Jog*, 2004/9.
- Pogácsás Anett: Plus valent boni mores, quam bonae leges – Jóerkölcs a szerzői jogban. *Acta Humana*, 2023/4.
- Rüßmann, Helmut: Fallgruppen, 2024.09.12. Rüßmann – Fallgruppen.
- Vajna Zita Barbara: Jóerkölcsbe ütköző szerződések. *Iustum Aequum Salutare*, 2013/3.
- Wellmann György (szerkesztő): *Polgári jog I – IV. új Ptk. – Kommentár a gyakorlat számára*, Hatodik kiadás. Budapest, ORAC Kiadó Kft. 2024.
- Zakariás Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi alkotmánybíróság gyakorlatában. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/2.

## Hivatkozott bírósági döntések

- BH 2004.4.141.
- BH 2011.3.58.
- BH 2011.5.127.
- BH 2015.11.302.
- BH 2022.8.208.
- EBD 2013.07.G8.
- Kúria Bfv.791/2012/23.
- Kúria Pfv.V.22018/2018/5.
- BGH 24.06.1982 – III. ZR 178/80.
- BGH 28.02.1989 – IX. ZR 130/88.
- BGH 22.01.1991 – XI. ZR 111/90.
- BVerfGE 19.10.1993 – 1 BvR 567/89, 1 BvR 1044/89.
- OLG Celle, Urt. v. 29.07.2009 – 14 U 67/09-.
- OLG München, Urt. v. 25.01.2011 – 9 U 1953/10.
- 1 Ob 646/56 (Veröff: JBl 1957, 563)
- 5 Ob 66/71.
- 6 Ob 97/09x.
- 5 Ob 538/81. (Veröff: JBl 1982, 562)